

Stereotipi o sopstvenom slobodarstvu i junaštvu i podaništvu "drugih", proizvode danas, a proizvodili su i u prošlosti uverenje o postojanju "pastoraka" i "izabranika" Evrope među balkanskim narodima. Kontroverznost ovog stava proističe iz konfuznog određenja uzroka i posledica. S jedne strane, tvrdi se da su vrline sopstvene nacije i mane suseda određivale kome će Evropa biti "majka" a kome "mećeha", pa je ona uvek bila slabija prema inferiornijoj "deci", a sa druge, da je upravo Evropa u celini (kao i Austro-Ugarska pojedinačno), bila odgovorna za međusobnu mržnju balkanskih naroda koju je raspirivala – "zavađajući braću". U ovoj rasprostranjenoj tezi dolazi do izražaja i ambivalencija prema "majci" Rusiji za koju je, kao i za "Evropu", Srbija često bila "Pepeljuga".

Kao što se danas tvrdi da "naši susedi nisu ni vojno, ni politički moćni faktori koji mogu sami za sebe presudno uticati na našu sudbinu" jer su "uvek produžena ruka ili u satelitskoj ulozi neke od velikih ili grupe velikih sila" (Terzić, 2000), nekada se tvrdilo da su Hrvati "samo malj u snažnijeg naroda ruci" (D. Ruvarac, 1895); da su Albanci sredstvo u rukama "italijanskih patriota" (N. Di tako dalje. 1891); da je Evropa "maćeha" srpskom narodu a "majka" okolnim narodima, pa je dopuštala "arnautskim krvopijama" da "istrajno gase život jednom narodu, na očigled prosvetene Evrope, koja zna da se revoltira kad je reč o trenutnim masakrima Jermena u Aziji, a trpi ovu ljudsku klanicu u srcu Evrope, klanicu koja radi bez prekida" (Ivanić, 1903); da su Albanci "pustonosna reka" koja "plavi" i "izliva" se tek kad to zatreba u političke svrhe onome ko njom upravlja, a to su Turska i Austrija (Jovan Tomić, 1913), ili da su "buzdovan u svačijim rukama" sa ciljem da "uznemiruju Srbiju i Grčku, da im ometaju miran razvitak" (Tomić, 1914). Srbi su bili "pastorčad a Jevropa maćeha prema nama i ako smo svojim viteštvom i bezprimjernim otporom odolevali azijskoj navali, tako kako nije ni jedan narod na istoku a ni na zapadu i čime smo Jevropu zadužili i obvezali, da prema nama i u opšte srpskome pitanju bude sprovedljivija i uviđavnija, nego što je to do sada bilo". Evropa se podsećala da je srpski narod "prsimu svojim bio grudobran Jevrope i svojim velikim naporima i žrtvama osiguravao Jevropi mir, a sebi stvarao nevolju i nemir", dok ona pomaže jedan "za državni život, po sve nesposobni narod, ako se narodom može nazvati" (Oraovac, 1913).

Tvrdilo se da je Srbija bila "balkanska pepeljuga" a Bugarska "balkanska maza", pa dok se svuda pisalo o Bugarskoj, »kad je bilo govora o Srbiji, svaki je samo omahnuo rukom«, jer se smatralo »da tamo živi narod, koji nema životne snage, i koji je nesposoban da napreduje« (Jaša Tomić, 1913); da je Bugarska bila "slepo oruđe" Rusije, a Rusija je bila Jupiter "iz čijeg mozga je izišla Minerva – Bugarska" (Ignjatović, 1886); da je Zapad "izabranike" među balkanskim narodima menjao po potrebi što je imalo "više da zavadi i otruje nego da koristi" (Čorović, 1937), kao i da je potpirivao nered, spletkario, podvajao i zavađao balkanske narode. Njegova je deviza bila "zavadi pa vladaj" a jedini motiv uklanjanja "bolesnika sa Bosfora" bio je u njegovoj sebičnosti. Smatralo se da Balkan "svojom primernom verskom i društvenom trpeljivošću i svojim zaslugama za evropsku prosvetčenost treba da bude predmet zajedničke pažnje cele Evrope", jer će tek tada "ispuniti svoji istorijsku misiju" da bude catena mundi, "lanac ili kopča celog sveta". Balkan je zahvaljujući "vanbalkanskim činiocima" postao "bure baruta", a da je Evropa "trošila u prosvetne i humane ciljeve na Balkanu onaj novac što ga je dala za pravljenje nereda i izazivanje ratova, balkanski narodi bi davno bili na starom mestu koje su nekad zauzimali u Evropi", a to je "prvo mesto" (Balkan i Balkanci, 1937).

Drugi o "sebi" i "drugima" – Srbima.

Stereotipi intelektualnih elita balkanskih naroda o "sebi" i "drugima" gotovo su identični. Kao što su srpski intelektualci stvorili jedan tip mišljenja o sopstvenom i drugim narodima, tako su i intelektualci drugih sredina stvarali stereotipe o sopstvenim narodima koji su bili uvek bolji, humaniji i kulturniji od "drugih", a njihova "prava" na "veliku" naciju i "veliku" državu veća i neupitnija. Slični, gotovo istovetni mitovi uslovlili su da su i "drugi" videli svoju naciju kao veliku, zaslužnu i slavnu, svoju istoriju kao specijalnu i neuporedivu, svoj jezik kao najlepší i najsavršeniji, svoje ime kao najautentičnije, svoj "karakter" kao najhrabriji, a svoj nacionalizam kao opravdan i odbramben. Zato je opsesnutost plemenitim poreklom koja je inicirala želju da se dokaže starost svog naroda na evropskom jugoistoku učinila je da su njihove historiografije često dovodile do "kulturnog provincijalizma" (Eliade, 1998).

Intelektualci susednih sredina stvarali su stereotipe o "drugima", ali nas ovde pre svega zanimaju oni o Srbima. Kao i drugi stereotipi, oni su nastajali na površnoj osnovi, iz predubeđenja i, naročito, iz svesne potrebe širenja negativnih predrasuda, sa ciljem da se opravdaju zahtevi sopstvene nacionalne emancipacije i državne ekspanzije. Zato su od najvećeg interesa sledeća pitanja: koliko stereotipi elita jednih nacija o drugima utiču na stvaranje uvek novih stereotipa; da li se uopšte može utvrditi koji su među njima uzrok, a koji nastaju kao posledica, to jest reakcija; da li uopšte može da bude opravdanje za stereotipe to što i "oni" o "nama" misle isto? Odgovori bi mogli da glase da je uzajamno dejstvo na širenje i umnožavanje nacionalnih stereotipa evidentno, ali da je ono uvek uslovljeno neposrednim političkim potrebama, odnosno, zahtevima političke manipulacije, u čemu leže razlozi njihove nestalnosti i promenljivosti. Istovremeno, nemoguće je utvrditi "ko je prvi počeo" da glorifikuje "sebe" i nipodaštava "druge", kao što je nemoguće utvrditi sam "početak" stvaranja nacije. I, na kraju, opravdanje za većito ponavljanje stereotipa ne može biti to što i "oni" o "nama" misle isto, već zbog toga što svi "mi", kao ni svi "oni", ne "mislimo" isto, pa se i samo "mi" i "oni" percipira različito.

Kako stereotipi "drugih" o "sebi" i "nama" nisu ovde osnovni predmet razmatranja, već samo ilustracija istovetnosti balkanskih i južnoslovenskih etničkih nacionalizama, ni navođeni primeri iz hrvatske i bugarske publicistike nisu reprezentativni niti su sistematski sakupljeni. Međutim, činjenica da su uprkos tome lako pronalazeni svedoči o njihovoj rasprostranjenosti, u istoj meri u kojoj su prisutni kod srpskih intelektualaca. U ovom slučaju uglavnom su korišćeni sekundarni izvori, ali i primarni, uočavani već po samim naslovima knjiga.